

ENKELE GEGEVENS OVER DE LAAT-MIDDEL- EEUWSE ECONOMIE VAN DE DUINENABDIJ

J. MERTENS °

Het is overbekend dat de Cisterciënzerabdijen in de middeleeuwse landaanwinning en vruchtbaarmaking van het land een grote rol hebben gespeeld. Evenzeer wordt aangenomen dat aan deze rol relatief vroeg een einde kwam¹. De abdijen gaven hun bezittingen en de "uithoven", die ze tot zo'n grote bloei hadden gebracht, in pacht en gingen zich gedragen als renteniers, vaak zelfs als potverterende renteniers. Hun rijkdom was evenwel zo groot dat hun bestaan geen gevaar kon lopen en tenminste af en toe stonden goede beheerders aan het hoofd, die de tanende economie weer rechtrokken.

Eén van de zeer belangrijke abdijen in onze streken was de Duinenabdij te Koksijde. Van deze instelling is sinds onlangs een (bijna) volledige rekening bekend voor het jaar 1462-1463. Het gaat hier om twee dubbel gevouwen perkamenten bladen die gebruikt werden als omslag van twee delen van de omloper van Wilskerke in Kamerlingsambacht, die in het Rijksarchief te Brugge bewaard worden in de verzameling Omlopers Vincent onder de nummers 246 en 247².

Op deze bladen treffen wij de financiële informatie voor de Duinenabdij aan voor nagenoeg een volledig jaar gaande van oktober 1462 tot oktober 1463. De rekening werd opgesteld in parisis-munt en in het Latijn en dateert van onder het abbatiaat van Jan (III) Crabbe, wiens activiteiten op het stuk van cultuur, de discipline en het fi-

° Dr. in de geschiedenis, departementshoofd Rijksarchief, p/a Geraard de Duivelstraat 1, 9000 Gent.

1. J. BONNY, *In het voetspoor van Bernardus*, in *De Duinen*, 20, Koksijde, 1990, p. 16.

2. Deze tekst werd uitgegeven in de *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*. De gegevens die wij voor deze bijdrage gebruiken steunen, tenzij andersluidende vermelding, alle op in de uitgave voorkomende informatie : J. MERTENS, *Fragment van een vijftiende-eeuwse rekening van de Duinenabdij (1462-1463)*, in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CLVI, 1990, p. 285-309.

nancieel beheer van de abdij vrij goed bekend zijn³. Het gaat hem hier bijgevolg om de beginperiode van het lang durende abbatiaat van Jan Crabbe, nog vóór de door hem gerealiseerde nabloei een feit was.

De rekening kan worden opgesplitst in drie delen die ieder dezelfde rubrieken herhalen : de uitgaven van de grangiae, de uitgaven van de abdij, de betalingen van renten, de uitgaven van de kelnarij. Onder de uitgaven van de kelnarij figureren als sub-rubrieken : uitgaven van de keldenaar zelf, de uitgaven van de schrijnwerkerij, van het wagenhuis, van de loodgieterij en smederij, van het kuipershuis. Chronologisch valt de rekening uiteen in drie delen : het eerste loopt van 10 oktober tot 25 december 1462 m.a.w. over 2 1/2 maanden; het tweede loopt van 25 december 1462 tot 23 april 1463 m.a.w. over 4 maanden; het derde loopt van 23 april 1463 tot 9 oktober van hetzelfde jaar m.a.w. over 5 1/2 maand. In de eerste delen worden vooral uitgaven genoteerd. In het derde deel treffen wij vooral ontvangsten aan : sommige ontvangsten zijn ontvangsten van de grangiae, maar het leeuwendeel van de ontvangsten zijn ontvangsten van de abdij. Het is zo dat praktisch alle ontvangsten voortkomend uit de onroerende bezittingen - dus met inbegrip van ontvangsten vloeiend uit de hoven en domeinen - aan de abdijskas vervallen. De analyse van deze rekening willen wij dan ook beginnen met deze ontvangsten. Het leeuwenaandeel van de ontvangsten betreft inkomsten uit verpachte gronden :

- van de rentmeester te Zande 2.948 lb.
- van nieuwe poldergronden gaande met landen van het Nieuwhof
1.015 lb. 17 s. 10 d.
- te Saaftinge en van de Westpolder 898 lb.
- te Bassevelde, Boekhoute en Bentille 150 lb.
- te Koolkerke en te Lapscheure 170 lb.
- van gronden van Ten Bogaerde (of van een boomgaard nabij Veurne)
36 lb. 15 s.

3. A. DUBOIS en N. HUYGHEBAERT, *Abbaye des Dunes à Koksijde et à Bruges, in Monasticon belge*, t. III. Province de la Flandre occidentale, deuxième volume, Luik, 1966, p. 403-405. - N. GEIRNAERT, *Abt Joannes Crabbe (1457-1488) : van economisch herstel tot bankactiviteiten op Europees niveau*, in *De Duinen*, 20, Koksijde, 1990, p. 135-142.

- verder waren er nog opbrengsten uit verspreid liggend grondbezit van de abdij, vooral gesitueerd in Veurne of omgeving (Adinkerke, Koksijde, Wulpen, Ramskapelle, Pollinkhove, Nieuwpoort, Keiem, Driekapellen, Kaaskerke, Stavele), in de omgeving van Ieper (Westvleteren, Westouter), in Noord-Frankrijk (Bourbourg, Boeschève, Tétèghem) en in Zeeuws-Vlaanderen (Hontenisse, Zandberg, Hulsterambacht). Alhoewel het niet mogelijk is via de hier besproken rekening de omvang van het totale grondbezit van Ter Duinen te bepalen, bedroeg het in alle geval nog steeds vele duizenden gemeten en bleef het vooral geconcentreerd tussen Nieuwpoort en Veurne en in de Vier Ambachten⁴.

Naast verpachte gronden in het algemeen moeten de opbrengsten van de uithoven - op dit ogenblik ook meestal reeds verpacht - vermeld worden :

- het Nieuwhof te Hontenisse	211 lb. 19 s.
- het uithof te Zandberg	176 lb.
- het uithof te Lepe	721 lb. 6 s.
- de hofstede Labeur te Oostduinkerke	413 lb. 10 s.
- de hofstede Phariis, eveneens te Oostduinkerke	113 lb.
- de hofstede Ammanswal te Oostduinkerke	230 lb. 16 s.
- het hofstede Noordhuuse te Ramskapelle	188 lb. 13 s. 6 d.
- het uithof Turbonium (moerhof) te Zandberg	31 lb. 10 s.
- de hofstede Bienacquis te Driekapellen	84 lb. 8 s. 6 d.
- de hofstede Alnoti Domus (Allaertshuizen) te Wulpen	1.382 lb. 18 s.

Het grote uithof Hem werd waarschijnlijk in halfwinning gegeven (de dimidia curte nostra de Hem). Het bracht 880 lb. op, terwijl ook uit de verpachting van de weiden te Hem een opbrengst van 465 lb. 16 s. 6 d. vloeit.

Vermelden wij afzonderlijk de opbrengst uit molen-, vis- en vruchtentienden die goed waren voor een opbrengst van 1.052 lb. De abdij was blijkbaar niet te allen prijze aan het behoud van haar onroerend bezit gehecht : in Hulsterambacht worden 11 bunder moergronden verkocht aan inwoners van de stad Hulst.

4. Zie de in noot 2 vermelde tekstuitgave. Voor de Vier Ambachten in het bijzonder verwijzen wij naar : A. DE KRAKER, *Het grondbezit van de abdij Ter Duinen en de exploitatie daarvan in Noordoost-Vlaanderen tussen 1196 en 1645*, in *De Duinen*, 20, 1990, p. 33-84.

Voor het Westhof worden in het tweede deel van de rekening (van 25 december 1462 tot 23 april 1463) uitgaven voor het Westhof opgetekend, voor het dorsen van graan en haver en voor het oogsten van bonen en vitsen, de courante landbouwprodukten uit de vijftiende eeuw in onze streken⁵. Ook aan een aantal (inwonende) dienstknechten (famuli) worden betalingen gedaan. In het totaal bedragen deze uitgaven 229 lb. 7 s. 4 d. In het derde deel van de rekening belopen de uitgaven voor het Westhof 500 lb. 26 s. 3 d., waarvan een vijftigtal ponden werden besteed aan het verbouwen van hommel. In het eerste deel van de rekening worden 30 lb. 10 s. 8 d. uitgaven vermeld die waarschijnlijk eveneens op het Westhof betrekking hebben. In datzelfde deel van de rekening worden - behalve de reeds genoemde 30 lb. 10 s. 8 d. - nog 152 lb. 10 s. als uitgaven voor de grangiae vermeld. Waarschijnlijk hebben die uitgaven betrekking op Hem, evenals de 386 lb. 6 s. vermeld in het derde deel van de rekening. De opbrengst van de (half)pacht voor Hem buiten beschouwing gelaten, staat tegenover deze uitgaven slechts een schamele ontvangst van 109 lb. 4 s. voortkomend uit de verkoop van runderen en huiden op het Westhof.

De uitgaven van de uithoven laten ons toe een idee te krijgen van het karakter van de Cisterciënzeruitbatingen. De voornaamste wijziging betrof vanzelfsprekend het praktisch ophouden van de bewerking van de grond door de monniken zelf, maar, voor zover de abdij nog min of meer actief bij de exploitatie betrokken was, gaat het om landbouwuitbatingen waarin het accent niet op de veeteelt maar op de akkerbouw lag. In Hem werden in de zomer van 1463 66 gemeten tarwe, 72 gemeten haver, 20 gemeten bonen, 23 gemeten cruden en 10 gemeten vitsen geoogst. Men mag aannemen dat de hier in rekening gebrachte uitgaven betrekking hebben op de helft van het uithof van Hem (de dimidia curte de Hem) m.a.w. op ongeveer 293 gemeten. Deze oppervlakte betreft alleen de akkergrond want de weiden werden afzonderlijk verpacht (de censa pascuarum de Hem). Derhalve waren 191 gemeten of 65% gebruikt voor het verbouwen van vruchten. Het klassieke "drieslagstelsel" lijkt hier nauwgezet

5. J. MERTENS, *De Laat-middeleeuwse landbouweconomie in enkele gemeenten van het Brugse platteland*, Brussel, 1970 (Pro Civitate, Historische Uitgaven in-8, nr. 27), p. 70-75.

geëerbiedigd te worden, wat niet wijst op progressieve landbouw maar wellicht door de grondeigenaar, de abdij, geeist werd⁶. Voor de oogst deed men beroep op ander dan huispersoneel en meer bepaald op "taswerkers". Voor het onderhoud van het vee en voor meer huishoudelijke werken deed men dan weer beroep op vast personeel (stabularius, vaccarius, opilio, cocus, famulus). Voor gespecialiseerd ambachtelijk en eerder uitzonderlijk werk deed men dan weer beroep op buitenstaanders (tectores). In het Westhof is het beeld ongeveer gelijkvormig, alhoewel de omvang van de uitgaven daar ons doet veronderstellen dat de veeteelt er belangrijker was dan op Hem. Toch hebben wij ook hier met een akkerbouwbedrijf te maken : er werden 56 gemeten 2 linen 25 roeden tarwe, 26 gemeten 2 linen haver, 6 gemeten bonen en verder, zonder onderscheid, 86 gemeten tarwe, haver, bonen, cruden, etc. geoogst. Verder werd er op het Westhof hommelmel verbouwd. De uitgaven voor de periode kerstdag 1462-23 april 1463 vermelden voor het Westhof uitgaven voor het dorsen van 240 rasieren tarwe, 267 rasieren haver en voor acht rasieren vitsen. Men moet veronderstellen dat het hier gaat om het dorsen (van een deel) van de oogst van 1462, terwijl de hierboven genoemde oppervlakten betrekking hebben op de oogst van 1463. Het dorsen van een rasiere tarwe kost 2 s. 8 d. en het dorsen van een rasiere haver kost driemaal minder of 16 d.. Op het Westhof kost het oogsten zelf van tarwe 19 s. per gemet, en dezelfde kostprijs geldt voor haver en bonen. Het gaat hem hier om snijden van de oogst (defalcatio). Op Hem ligt de prijs 1 s. lager en is dus 18 s. per gemet, zowel voor tarwe als voor haver en bonen. Het pikken komt evenwel veel goedkoper : 8 s. per gemet voor haver. Voor een niet nader bepaalde partij tarwe, voor cruden en vitsen wordt 8 s. per gemet betaald. Wellicht mogen wij veronderstellen dat het hier eveneens om pikken gaat, alhoewel de term (defalcatio) dezelfde is als die waarvoor 18 s. wordt betaald. Ook op het Westhof bedraagt de

6. De inbreuken op het drieslagstelsel waren eerst uitzonderlijk, later eerder courant, met uitzondering voor het laatste pachtjaar (cf. A. VERHULST, *Bijdrage tot de studie van de agrarische Structuur in het Vlaamse Land. Het probleem van de verdwijning van de Braak in de Vlaamse Landbouw (XIIIe-XVIIe eeuw)*, in *Natuurwetenschappelijk Tijdschrift*, 38, 1956, p. 213-219. - J. MERTENS, *Enkele bepalingen omtrent bezaaiing, beplanting en behuizing in laatmiddeleeuwse pachtcontracten voor het Brugse Vrije (XVe eeuw)*, in : *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis "Société d'Emulation" te Brugge*, CVII, 1971, p. 245-260.)

kostprijs voor het pikken, zowel van tarwe, haver, bonen of cruden slechts 7 s. per gemet. Voor het Westhof wordt tevens waken tegen kraaien en duiven in de oogsttijd afzonderlijk in rekening gebracht.

In de rekening treffen wij ook belangrijke gegevens aan over de pachtwaarde van de grond, alhoewel hier vanzelfsprekend een zeker voorbehoud moet worden gemaakt o.m. omdat de pachtprijs niet alleen afhangt van de kwaliteit van de grond maar ook van het mechanisme van vraag en aanbod en van het ogenblik waarop de pacht tot stand kwam. Wat er ook van zij, de prijzen schommelen tussen 15 s. (de quatuor mensuris in Colpaertshouc jacentibus 3 lb.) en 66 s. (ab eodem [Absolon Maertins] de 7 mensuris, 3 lb. 6 s. de mensura) per gemet.

Tegenover het zwaartepunt van de inkomsten voor de "abbatia", gelegen in de opbrengst van de verpachting van uithoven en gronden, ligt het zwaartepunt van de uitgaven voor dezelfde kas in de renten, die, voor zover na te gaan, hoofdzakelijk aan Bruggelingen verschuldigd zijn : Jacob Maes, kanunnik van Sint-Donaas en Willem Van der Mersch, sigillifer Brugensis, worden met name vernoemd. Verder blijkt de "abbatia" geregeld contacten te onderhouden met het hertogelijk hof en de hofdienaars⁷, met personen, instellingen en handelaars te Veurne en te Brugge, met de abt van Clairvaux en met de abdi van Vaucelles.

De uitgaven van de kelnarij betreffen vanzelfsprekend huishoudelijke uitgaven (voor wijn en was). Er wordt wijn van Bordeaux en wijn van Poitou gehaald in Damme. Vandaar wordt die, eventueel via Sluis, wellicht langs de gekanaliseerde Ieperleek, vervoerd tot Nieuwpoort. Ook te Duinkerken wordt o.m. wijn van Poitou aangekocht. Verder worden uitgaven genoteerd voor een vat keytebier. Relatief talrijk zijn de uitgaven voor specerijen (peper, cynamom, gember, komijn), amandelen en suiker. Veel waren worden aangekocht te Brugge en vandaar naar de abdi vervoerd (pro vectura predicte provisionis quadragesimalis a Bruges usque ad monasterium de Dunis).

7. Over het aanvankelijk verzet van hertogelijke zijde tegen de benoeming van Jan Crabbe tot abt en de verdere evolutie van de verhouding tussen de vorstelijke familie en de abt, zie : A. DUBOIS en N. HUYGHEBAERT, *Abbaye des Dunes à Koksijde et à Bruges*, in *Monasticon belge*, t. III. Province de Flandre occidentale, deuxième volume, Luik, 1966, p. 403.

De uitgaven voor het koetshuis, de schrijnwerkerij, het werkhuis, de smidse en de ketelslagerij zijn niet bijzonder hoog. Zij betreffen de verwachte werkzaamheden en bedragen om en bij de 20 lb. per afdeling, waarbij de smidse (101 lb. 10 s.) en de schrijnwerkerij (64 lb.) wel eens hogere uitgaven kunnen hebben.

Alles samen genomen bevestigt deze rekening de algemene indruk die men tot op heden over de Cisterciënzereconomie uit de vijftiende eeuw had : die van een grootgrondbezit, waarbij de oorspronkelijke doelstelling van de *Statuta Antiquissima*, met name de arbeidsplicht van de Cisterciënzers, het zelf bewerken van de grond, plaats had gemaakt voor onrechtstreeks beheer⁸. Dit algemeen beeld wordt hier echter aan de hand van enkele preciese gegevens geconcretiseerd. Toch bleef het belang en de rol van een abdij als Ter Duinen ontzaglijk. Er werd nog steeds verder gegaan met inpolderingen en het totale bezit van de abdij en het beheer ervan activeerde de omloop van een massale hoeveelheid geld. Dit blijkt wellicht ten overvloede uit de vergelijking van het geld dat circuleerde ingevolge de activiteiten van de Sint-Andriesabdij te Brugge met datgene dat door de Duinen in omloop werd gebracht : ongeveer 2.000 lb. tegenover ongeveer 20.000 lb⁹. Signaleren wij nog in dezelfde gedachtengang dat het bedrag van de ontvangsten voor de stad Ieper omstreeks dezelfde tijd slechts 25 tot 30.000 lb. par. was. Veurne had slechts 4 tot 5.000 lb. par. ontvangsten¹⁰, m.a.w. via de stad Veurne circuleerde slechts één vijfde tot één vierde van het bedrag dat via Ter Duinen in omloop kwam. Ter Duinen was dus niet alleen een kustmacht onder de graven¹¹, maar ook - nog steeds - een *Mons argenteus*, een berg van zilver, een grootmacht onder de hertogen.

8. Over de Cisterciënzereconomie, vooral in de bloeitijd van de grote abdiën, zie E. SABBE, *De Cisterciënser Economie*, in *Citeaux in de Nederlanden*, III, 1952, p. 24-51.

9. Over de rekeningen van de Sint-Andriesabdij, zie : J. MERTENS, *Over enkele rekeningen en over de financiële toestand van de Sint-Andriesabdij onder het abbatiaat van Pieter II Maets*, in *Sacris Erudiri*, XXV, 1982 (= *Album Amicorum Nicolas-N. Huyghebaert O.S.B. I*), p. 231-241.

10. De hier vermelde gegevens over de inkomsten van de steden werden mij vriendelijk verstrekt door mijn inmiddels overleden collega dr. A. Zoete van het Algemeen Rijksarchief.

11. dit is een parafrase van G. VAN DE WOUDE, *Ter Duinen, Kustmacht onder de graven* (Antwerpen, 1944).

